

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВИХ УМОВАХ**

У статті висвітлено основні теоретичні аспекти щодо забезпечення економічної стійкості підприємства, запропоновано визначення даного поняття, а також наведено загальну класифікацію, в основі якої покладено виокремлення ендогенних та екзогенних впливів на рівень економічної стійкості суб'єкта господарювання. Розглянуто сукупність факторів неформального інституційного інструментарію, що здійснюють опосередкований вплив на рівень економічної стійкості. Крім того запропоновано перелік шляхів реалізації економічної стійкості підприємства в сучасних умовах економічної дестабілізації.

Ключові слова: економічна система, економічна стійкість, економічна рівновага, економічна безпека, фінансова стійкість, економічна незалежність, стійкий розвиток.

**THEORETICAL ASPECTS OF PROVIDING OF ECONOMIC FIRMNESS
OF ENTERPRISE ARE IN MARKET CONDITIONS**

In the article the basic theoretical aspects concerning the category of economic viability proposed definition of the concept, as well as some general classification, which is based on the isolation of endogenous and exogenous influences the level of economic viability of the entity. Also offered a list of ways to implement economic viability in the current times of economic instability.

Keywords: economic system, economic stability, economic balance, economic security, financial stability, economic independence and sustainable development.

Постановка проблеми. Коливання економічної активності, кризові явища в економічній системі України значною мірою відобразилися на рівні стійкості роботи підприємств, продемонстрували їхні слабкі сторони, неготовність, надзвичайно низьку гнучкість та адаптаційні можливості для подолання наявних перешкод. Тому, на даному етапі економічного розвитку особливо актуальним є питання розробки та практичного використання підприємствами системи менеджменту, для якої пріоритетним напрямком діяльності виокремлювалося б забезпечення стійкого і максимально ефективного функціонування суб'єкта господарювання у поточний період, а також створення високого потенціалу його розвитку у розрізі стратегічної перспективи.

Формування цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності економічної стійкості підприємства, аналіз завдань та факторів, які впливають на її загальний рівень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями проблеми економічної стійкості підприємства займалися такі зарубіжні учені, як Л. Вальда, Л. Вальрас, Г. Гегель, Дж. Кейнс, О. Курно, К. Маркс, А. Маршал, В. Парето, П. Самуельсон, А. Сміт, Й. Шумпетер, Ф. Енгельс та ін. Їх дослідження стали вагомим внеском у розуміння категорії економічного аспекту «стійкості». Проблеми економічної стійкості розглянуті у роботах В. Гончарова, О. Ареф'євої, В. Геєця, М. Абрютіної, Г. Мохонько, О. Сергєєвої, О. Барановського, К. Раїцького, Т. Сухорукової, Т. Суворова В., К. Попова, Н. Хрущ тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження категорії «економічна стійкість» активізувались із виникненням перших кризових явищ в економіці, потребами забезпечення стабільного функціонування економічних суб'єктів в цих умовах. При наростанні дестабілізуючих факторів і пониженні продуктивності потенціалу в економічних системах, потреби постійного вдосконалення економічних відносин виникають регулярні спроби виробити в економічній науці та забезпечити практику адекватним категорійним апаратом. Формування змістовного категорійного апарату потребує поглибленого аналізу реального змісту економічної діяльності суб'єкта господарювання. Категорія «економічна стійкість» розкривається комплексним нашаруванням підсистем, які різнобічно характеризують економічне середовище функціонування підприємства, його потенціал і здатності до продовження діяльності.

Економічна стійкість виступає в якості основи стабільного стану підприємства й умови його подальшого функціонування. Зазначимо, що в умовах нестійкого функціонування ускладнюється як бізнес-планування, так і реалізація довгострокових стратегій, а отже, неможливим стає цілеспрямований розвиток. Окрім того економічна нестабільність обмежує здатність підприємства залучати додаткові обсяги ресурсів із зовнішніх джерел, що слід розглядати як узагальнюючий індикатор ефективності менеджменту підприємства.

Термін «економічна стійкість» доволі відносний, що дозволяє використовувати його різноманітні трактування стосовно окремих систем, категорій, наук тощо. У науковій літературі розглядають семантично

близькі поняття до «економічної стійкості»: економічна рівновага, економічна безпека, фінансова стійкість, економічна незалежність, стійкий розвиток та інші.

Деякі науковці вважають, що «економічна стійкість підприємства є узагальнюючою характеристикою підприємства як складної відкритої системи, тому можливості забезпечення економічної стійкості підприємства пов'язані з використанням таких сучасних напрямів досліджень, як теорія хаосу, еволюційна теорія та теорія стійкості складних систем [6, с. 9]. Можна запропонувати трактування поняття «економічної стійкості підприємства», як динамічної категорії, властивості господарюючого суб'єкта, його здатності зберігати рівноважний працездатний стан стосовно досягнення запланованих результатів, реагувати через механізми адаптації, супротиву та уникнення негативних факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовищ із метою збереження збалансованого процесу функціонування та стабільного розвитку.

В науковій економічній літературі дослідники економічної стійкості підприємства визначають ряд різнопланових класифікаційних ознак і, як наслідок, визначаються різновиди цієї економічної категорії. Виділення типів досліджуваної економічної категорії дає можливість розставити акценти на концептуальних особливостях економічної стійкості підприємницької структури. Враховуючи факт ендегенних та екзогенних впливів на рівень економічної стійкості суб'єкта господарювання, закономірним є виділення зовнішньої та внутрішньої економічної стійкості підприємства.

Під внутрішньою економічною стійкістю можна вважати рівень збалансованості використання ресурсного потенціалу підприємницької структури. Суть цієї категорії описується через її складові. Компоненти внутрішньої економічної стійкості підприємства часто різняться. Це залежить і від специфіки діяльності господарського суб'єкта й від особливостей управління його бізнес-процесами та підприємством загалом. При цьому формування складових економічної стійкості повинно передбачати відображення в повній мірі всіх визначальних ресурсів суб'єкта господарювання. Дослідивши як теоретичні так і практичні аспекти інтерпретації економічної стійкості підприємства вважається за об'єктивне співвідношення 5-х складових: фінансової, організаційно-кадрової, техніко-технологічної, маркетингово-логістичної, інноваційної.

Зовнішня стійкість підприємства визначає стабільність економічного середовища, у межах якого здійснюється підприємницька діяльність. Вона досягається завдяки відповідній системі управління економікою у масштабах всієї країни [7].

Не менш важливою є тривалість періоду збереження початкового рівня стійкості. У цьому випадку з позиції тривалості утворення економічної стійкості підприємства можна розглядати як:

- ретроспективну, тобто економічну стійкість, сформовану в минулий період часу;
- поточну – сформовану в нинішній, аналізований період;
- прогнозну – економічну стійкість підприємства, що формується за допомогою техніко-виробничих та управлінських рішень на короткострокову перспективу;
- стратегічну – економічну стійкість, розраховану при довгостроковому плануванні підприємства, здатну забезпечити підприємству не тільки стабільне існування, але й подальший розвиток.

Економічна стійкість підприємства в сучасних умовах функціонування ринкових відносин тісно корелює із фінансовим її аспектом. На момент виникнення такої сфери дослідження як економічна стійкість вона була зорієнтована на вирішення питання із обмеженістю ресурсів. У 80-х роках внаслідок енергетичної кризи актуалізувалось питання стійкості в контексті забезпеченості ресурсним потенціалом. Визначення економічної стійкості в тому часовому періоді не мало ні фінансового, ні інноваційного забарвлення. Основне завдання зводилося до нівелювання енергетичних криз за рахунок забезпечення ресурсами, як на рівні держави, так і на мікрорівні. Узагальнюючи актуальні питання економічної стійкості 80-х років стає зрозумілим, що для вирішення цих проблем можна використовувати оптимізаційні моделі.

Визначальним для отримання об'єктивної оцінки економічної стійкості підприємства є надійний загальний базис інформаційного забезпечення. У сучасній практиці процедура оцінювання економічної стійкості ґрунтується на формалізованій інформаційній базі даних. При цьому сукупність інформаційного забезпечення системи аналізу представлено: інформаційною системою, комунікативним середовищем та інформаційними технологіями [2, с. 8].

Особливості багатьох кризових ситуацій на підприємствах зводяться до наступного:

- підприємства не залучені у систему заставних зобов'язань щодо власного майна;
- відсутнє володіння маркетинговою політикою або помилкове її здійснення;
- відсутність реакції на несподівану появу на ринку сильних конкурентів;
- нестабільність внутрішніх міжособистісних і міжгрупових відносин на підприємстві;
- неякісна технічна організаційно-технологічна підготовка виробництва;
- невизначеність щодо місії підприємства та методів її досягнення;
- неправильна або недостатньо продумана інноваційна політика;
- відсутність належної уваги до стратегічного планування, недооцінка або незнання методів формування бюджету тощо.

Економічна стійкість формується під впливом наступного неформального інституційного інструментарію:

- традиційній побудові управлінського апарату сформованого на основі релігійних канонів православ'я (дохід спрямований на споживання) та державного зомбування (привалюванні державних інтересів над економічними вигодами);

- консерватизмі в контексті економічної діяльності (моральна заборона виходу за визначені економічні та соціальні норми поведінки при цьому високий рівень замкнутості на особистому економічному просторі);

- домінуванні культури бідності яка сформувала «... установку на життя сьогоднішнім днем, вузький горизонт планування, орієнтацію на короткострокові цілі в житті, перевагу миттєвих винагород» [3, с. 84].

При вирішенні питань досягнення економічної стійкості організації першорядне значення має отримання прибутку, достатнього для розвитку господарсько-фінансової діяльності на основі самофінансування і потім забезпечення її стійкої динаміки з цієї точки відліку. Задача оцінки економічної стійкості підприємства, а також її моделювання та прогнозування ускладнена [4]:

- необхідністю оперативного проведення оцінки з метою збереження актуальності результату;
- недостатньою вірогідністю (або повною відсутністю) інформації про властивості зовнішнього середовища;

- наявністю важко оцінюваних випадкових факторів впливу на економічну стійкість підприємства;
- якісним характером великого числа показників діяльності підприємства.

В умовах невизначеності система управління повинна бути сприйнятливою як до кількісної, так і евристичної інформації, яка важко визначається. Система управління стійкістю підприємства повинна виконувати наступні функції:

- прогнозування зміни зовнішнього й внутрішнього середовища підприємства на базі кількісної й евристичної інформації про спостережувані параметри середовища;

- планування діяльності підприємства в межах прогнозу забезпеченості матеріально-технічними, енергетичними, трудовими, фінансовими, інформаційними й іншими ресурсами підприємства [5, с. 71];

- імітації функціонування підприємства в прогнозованих умовах і визначення значень показників діяльності підприємства, що досягаються при цьому;

- оцінки й аналізу стійкості цих показників з урахуванням дії зовнішніх і внутрішніх факторів;

- діагностики підприємства при виявленні умов порушення стійкості його діяльності в майбутньому періоді;

- корекції параметрів планування й прийнятих управлінських рішень, якщо це необхідно для відновлення й збереження стійкої діяльності підприємства.

Крім того, слід зазначити, що сьогодні одним із основних шляхів забезпечення економічної стійкості підприємства є виявлення всієї сукупності реальних і потенційних загроз притаманних управлінському процесу, оскільки умови економічної дестабілізації призводять до того, що більшість підприємств не можуть на належному рівні забезпечувати свою економічну стійкість, а деякі з них взагалі перебувають на межі банкрутства. Перелік загроз економічній стійкості підприємств дозволяє отримати загальне уявлення про завдання і цілі функціонування підприємства щодо забезпечення завдяки здійсненню своєчасного і ефективного управлінського процесу.

Використання й вдосконалення економічного потенціалу до необхідного рівня повинно надавати можливість підприємству для ефективного застосування своїх ресурсів, а значить сприяти поглинанию зовнішніх й внутрішніх дестабілізуючих факторів, що є свідченням стійкості функціонування [1]. Виходячи з вищевикладеного, шляхи реалізації економічної стійкості підприємства повинні бути спрямовані на наступне:

- постійний моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовищ підприємства;

- розробку заходів щодо зниження зовнішніх ризиків та вразливості підприємства;

- розробку планів підготовчих заходів при виникненні проблемних ситуацій;

- впровадження планів практичних заходів при виникненні кризового стану, прийняття ризикових і нестандартних рішень у випадку відхилення розвитку ситуації від планової;

- координацію дій всіх учасників і контроль за виконанням заходів та їхніми результатами.

Саме за таких умов можна забезпечити систему моніторингу кожної із складових економічної стійкості підприємств, яка змогла б надати можливість оптимізувати її відповідно до перспектив розвитку.

Забезпечення ефективності щодо управління економічною стійкістю можна вважати досяжним завданням за умови впровадження дієвої процесуальної складової організаційних дій. Використання інструментарію в управлінні економічною стійкістю підприємств потребує вирішення проблем у двох напрямках. В першу чергу, це формування системного інструментарію встановлення економічної стійкості суб'єкта господарювання, суть якого полягає в забезпеченні синергетичного ефекту від комплексного використання адаптованих до сучасних умов ведення бізнесу та особливостей досліджуваного суб'єкта господарювання.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що необхідною умовою життєдіяльності й основою стабільності підприємства в ринковій економіці є його економічна стійкість. Цю

категорію можна застосовувати як індикатор, який дає сигнал вводити додаткові заходи для підтримання стабільності підприємства. В іншому випадку, її можна використати під час планування основної діяльності для визначення оптимальних співвідношень показників функціонування підприємства. В останні роки практика діяльності підприємств довела актуальність забезпечення їх економічної стійкості. Звичайно, збитковість чи банкрутство підприємств можна пов'язати із економічною кризою та особливостями національної економіки, але, як показує практика господарювання, більшість підприємств-банкрутів не турбувалась ні про фінансові нормативи, ні про довгострокові плани розвитку. Саме такий стан справ зумовив підвищену увагу керівників підприємств до розгляду питання їх стійкості. На цей час дедалі більше менеджерів вищих ланок бажають розраховувати та прогнозувати показники, які дали б змогу визначити здатність підприємства протидіяти негативним зовнішнім і внутрішнім впливам і при цьому залишалися у відносній рівновазі.

Для забезпечення економічної стійкості підприємств невід'ємними елементами являються гнучкість та швидкість реакції на зміни кон'юнктури ринку, підвищення конкурентоспроможності продукції та виробництва, висока інвестиційна активність та фінансова стабільність.

Механізм забезпечення економічної стійкості повинен включати сукупність заходів соціально-економічного, структурно-інституційного та законодавчо-правового характеру, що забезпечують на макро-, мезо- та мікрорівнях довгострокове функціонування більшості підприємств у режимі розширеного відтворення. Економічна політика на підприємстві в кінцевому рахунку повинна передбачати пошук оптимального поєднання бажаного темпу економічного зростання з допустимим порушення рівноваги.

Література

1. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник / В.О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
2. Ващенко Л.О. Інформаційне та методичне забезпечення аналізу фінансового стану підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік аналіз та аудит» / Л.О. Ващенко ; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – Київ, 2005. – 20 с.
3. Запухляк В.М. Інституційний механізм сталого розвитку України в умовах відкритої економіки : [монографія] / [за загальною редакцією В.М. Запухляка]. – Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2011. – 247 с.
4. Раїцький К. Сталий розвиток економіки. Тенденції та підходи / К. Раїцький // Консультант директора. – 2004. – № 17. – С. 23–28.
5. Ревенко Д.С. Методы и модели прогнозирования динамических процессов с неопределенными данными / Д.С. Ревенко, В.М. Вартамян // Бизнес информ. – 2009. – № 6. – С. 71–74.
6. Харитоновна О.С. Економічна стійкість підприємства як основа забезпечення його конкурентоспроможності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» (підприємства машинобудівної та металургійної галузей) / О.С. Харитоновна ; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2008. – 18 с.
7. Швиданенко Г.О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.

Надійшла 01.11.2016; рецензент: д. е. н. Васильківський Д. М.